

پیش‌بینی نشاط اجتماعی بر اساس سرمایه اجتماعی دانشجویان زن

فاطمه رادان*

استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۳ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۹)

چکیده

سرمایه اجتماعی با نشاط اجتماعی، که از مؤلفه‌های کیفیت زندگی محسوب می‌شود، در تعامل است و موضوع نشاط زنان دانشجوی، به لحاظ تأثیرگذاری این گروه در جامعه، از اهمیت بیشتری برخوردار است. این پژوهش با هدف پیش‌بینی نشاط اجتماعی بر اساس سرمایه اجتماعی دانشجویان زن انجام گرفت. جامعه آماری پژوهش را دانشجویان زن دانشگاه پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی شهر ساوه با تعداد ۵۲۴۴ نفر در سال ۱۳۹۶ تشکیل دادند؛ که با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۳ نفر به عنوان جمعیت نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته سرمایه اجتماعی و پرسشنامه مقیاس کوتاه ارزیابی نشاط اجتماعی بود که هر دو اعتبار صوری داشتند و پایایی آن‌ها نیز به وسیله ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۸ و ۰/۸۱ محاسبه شد. بنا بر یافته‌های پژوهش، سرمایه اجتماعی در دو بُعد ساختاری و شناختی با متغیر نشاط اجتماعی رابطه معنادار دارد. پس می‌توان نشاط اجتماعی را از طریق ابعاد سرمایه اجتماعی تبیین کرد. بُعد ساختاری سرمایه اجتماعی - شامل مشارکت، دامنه فعالیت، تعهدات اجتماعی - نسبت به بُعد شناختی سرمایه اجتماعی - شامل انسجام، اعتماد، ارزش‌ها، نگرش‌های اجتماعی - تأثیر بیشتری دارد.

کلیدواژگان

سرمایه اجتماعی، سرمایه ساختاری، سرمایه شناختی، نشاط اجتماعی.

* رایانامه نویسنده مسئول: radanfatemeh@yahoo.com

مقدمه

نشاط یکی از خواسته‌های فطری و نیازهای روانی انسان به شمار می‌رود که نقشی عمیق در تعالی روانی و اجتماعی افراد جامعه ایفا می‌کند. شاید بتوان گفت همه تلاش انسان‌ها در جهت یافتن شادی و نشاط و خوشبختی است (هزارجریبی و آستین‌فشان ۱۳۸۸: ۱۲۰). از نظر وینهوون^۱ (۱۹۸۸) نشاط به قضاوت مثبت فرد از درجه یا میزان مطلوبیت کیفیت زندگی اطلاق می‌شود. به عبارت دیگر، نشاط به این معناست که فرد چقدر از زندگی خود لذت می‌برد (زارع شاه‌آبادی و همکاران ۱۳۹۴: ۱۴۸). نشاط در زندگی ترکیبی است از شرایط فردی و اجتماعی و در واقع خود نشانه‌ای از نگرش‌های مثبت به جهان و محیطی است که فرد در آن زندگی می‌کند. نشاط در زندگی، احساس خوشبختی، اعتماد متقابل، احساس تعهد، و موارد مشابه همگی در یک دسته فرهنگی قرار دارند و نشانه نگرش فرد به خود و جهان پیرامون است. سطح پایین نشاط اجتماعی از گرایش‌های منفی به جامعه ناشی می‌شود. شاید دلیل اصلی این شرایط وضعیتی است که جامعه از جهت تحقق اهداف و ایجاد امنیت ناشی از تحقق آن برای فرد در پی می‌آورد (ازکمپ ۱۳۸۳: ۶۶). عوامل مؤثر بر نشاط بسیارند و از آن‌ها می‌توان به خانواده، محیط اجتماعی و شغلی، میزان درآمد، تحصیلات، هوش، ارزش‌ها، باورها و اعتقادات، برخی خصوصیات شخصیتی، سلامت جسمانی و روانی، پیوندهای عاطفی، اعتماد به نفس بالا، داشتن حمایت‌های اجتماعی، رضایت از ازدواج، رضایت و لذت بردن از محیط کار، میزان آزادی در خانه، رعایت حقوق زنان در جامعه، دوست داشتن دیگران و طبیعت، فعالیت در امور خیریه، و هدفمند بودن زندگی اشاره کرد (شریفی و همکاران ۱۳۸۹: ۶۳). در دهه‌های پایانی هزاره دوم، به دنبال طرح موضوع توسعه پایدار با تأکید بر توسعه اجتماعی، درباره مفهوم سرمایه اجتماعی نیز بحث و بررسی صورت گرفت (Halpern 2005: 9). با آغاز هزاره سوم نیز توجه به جایگاه و نقش سرمایه اجتماعی تداوم یافت؛ به شکلی که امروزه با حجم قابل توجهی از منابع و متون مرتبط با سرمایه اجتماعی سروکار داریم (Begelsdijk & Schaik 2005: 68). سرمایه اجتماعی می‌تواند حوادث منفی زندگی را کاهش دهد و هنگام تغییرات و چالش‌های زندگی برای افراد سودمند واقع شود (Harphan 2006: 219).

1. Veenhoven

در حوزه سرمایه اجتماعی مباحث محیط اجتماعی، پایداری، و سلامتی همواره مورد کنکاش قرار گرفته‌اند (Nogueira 2009: 78).

بیان مسئله

امروزه بخش وسیعی از مطالعات جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی به بررسی موضوعات حوزه سلامت و بهداشت روانی اعضای جامعه اختصاص یافته و نشاط اجتماعی، که از مقوله‌های مهم و مؤثر بهداشت روانی جامعه محسوب می‌شود، مورد توجه قرار گرفته است. نشاط اجتماعی کارکردی چندوجهی دارد و فزونی و کاستی آن، مستقیم و غیرمستقیم، بر زندگی اجتماعی اثر می‌گذارد. تحقق توسعه پایدار از مهم‌ترین اهداف هر کشوری محسوب می‌شود و دانشگاه‌ها با تولید و عرضه علم جایگاه والایی در تحقق اهداف توسعه دارند. نظام آموزش عالی کشور در دو دهه اخیر با گسترش دانشگاه‌ها و پذیرش زنان، بیش از نیمی از متقاضیان ادامه تحصیل در بخش آموزش عالی کشور، بیش از دویلیون نفر از جمعیت زنان فعال جامعه را در فضای دانشگاهی تحت تأثیر قرار داده است؛ درحالی‌که فضای دانشگاه‌ها نیز تحت تأثیر این گروه از اعضای جامعه قرار گرفته‌اند. بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر میزان نشاط اجتماعی به منزله شاخصی از بهبود بهداشت و سلامت روانی اعضای جامعه ضروری به نظر می‌رسد و این ضرورت در مورد زنان دانشجو به دلیل نقش تربیتی و مؤثر آنان در شاکله خانواده دوچندان است.

بنا بر گزارش رویترز^۱، در تازه‌ترین رده‌بندی کشورهای جهان از نظر شاخص نشاط در میان ۱۵۷ کشور ایران دارای رتبه ۱۰۵ و پایین‌تر از میانگین جهانی است (Bazurto et al 2018). این رده‌بندی را به طور مشترک مؤسسه مطالعاتی^۲ SDSN وابسته به سازمان ملل و مؤسسه زمین در دانشگاه کلمبیای آمریکا تعیین کرده‌اند. با توجه به رتبه ایران در رده‌بندی جهانی و جایگاه زنان در جامعه، پرداختن به مقوله نشاط اجتماعی زنان دانشجو ضروری به نظر می‌رسد. در این تحقیق سعی شد تأثیر سرمایه اجتماعی بر میزان نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه پیام نور و دانشگاه

1. Reuters

۲. مؤسسه راه‌حل‌های پایدار شبکه توسعه.

آزاد اسلامی شهر ساوه سنجیده و ارتباط آنان تبیین شود. در همین زمینه، این پژوهش با هدف پاسخگویی به سؤالاتی صورت گرفت:

- آیا نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه‌های آزاد اسلامی و پیام نور را می‌توان بر اساس سرمایه اجتماعی آنان پیش‌بینی کرد؟
- آیا نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه‌های آزاد اسلامی و پیام نور را می‌توان بر اساس ابعاد شناختی و ساختاری سرمایه اجتماعی آنان پیش‌بینی کرد؟

مبانی نظری

در این پژوهش، برای تنظیم چارچوب نظری، از نظریه آپهوف^۱ استفاده شد. آپهوف برای ساختن یک چارچوب مفهومی از سرمایه اجتماعی بر این باور است که باید سرمایه اجتماعی را به دو طبقه مرتبط به هم از پدیده‌ها تقسیم کرد. وی به دو بُعد ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی توجه کرده است. آپهوف سرمایه اجتماعی را، در شکل ساختاری‌اش، با شکل‌های گوناگون سازمان اجتماعی پیوند می‌زند؛ مواردی مانند نقش‌ها، قواعد، رسوم، رویه‌ها، و دامنه وسیعی از شبکه‌هایی که به همکاری یا تعاون و به‌خصوص کنش جمعی دوطرفه سودمند کمک می‌کنند. طبقه‌بندی شناختی از فرایندهای ذهنی مشتق شده و نتیجه آن ایده‌ها و عقایدی است که به وسیله فرهنگ و ایدئولوژی تقویت می‌شود؛ یعنی هنجارها، نگرش‌ها، و باورهایی که به رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون کمک می‌کنند (Uphoff 2000: 216). عناصر سازمان اجتماعی در طبقه‌بندی ساختاری کنش دوطرفه سودمند را به لحاظ کاهش هزینه‌ها و به وجود آوردن الگوهای کنش متقابل که نتایج مفید و مؤثری را به واسطه همکاری به وجود می‌آورد تسهیل می‌کند. ایده‌های ناشی از طبقه‌بندی شناختی زمینه را برای مردم جهت کنش دوطرفه سودمند فراهم می‌آورد. هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، و باورهایی که سازنده سرمایه اجتماعی شناختی اند عواملی هستند که رفتار مبتنی بر همکاری و تعاون را منطقی و قابل احترام معرفی می‌کنند (Uphoff 2000: 219). نکته دیگر بیرونی و قابل مشاهده بودن سرمایه اجتماعی ساختاری و درونی و غیرقابل مشاهده بودن سرمایه اجتماعی شناختی است. اما هر دو قلمرو در عمل به هم متصل‌اند. سازمان‌های رسمی و غیررسمی و کنش‌های متقابل به همراه هنجارها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، و باورهای مشترک یک جمعیت

1. Uphoff

قادرند مقوم نتایج باشند. آپهوف این نوع مفهومی کردن سرمایه اجتماعی را هم‌سو با ایده‌های کلمن^۱ و پاتنام^۲ می‌داند. آن‌ها در تعریف و تحلیلشان از سرمایه اجتماعی بر عناصر ساختی و شناختی آن تأکید می‌کردند؛ اما سرمایه اجتماعی را بیشتر به صورت توصیفی به کار می‌گرفتند تا تحلیلی. آپهوف می‌گوید این دو طبقه‌بندی از سرمایه اجتماعی در سطح بالایی به هم وابسته‌اند؛ به گونه‌ای که هر یک از اشکال (ساختاری - شناختی) به دیگری کمک می‌کند. هر دوی آن‌ها از طریق مکانیسم انتظارات بر رفتار تأثیر می‌گذارند. هر دو دسته از پدیده‌ها به وسیله تجارب شرطی‌شده، فرهنگ، یا تفکر غالب یک دوره و دیگر عوامل تأثیرگذار تقویت می‌شوند (Uphoff 2000: 222).

جدول ۱. ابعاد ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی (Uphoff 2000)

حوزه‌ها	ساختاری	شناختی
	نقش‌ها و قواعد	هنجارها
منابع و ظهور	شبکه‌ها و دیگر روابط بین شخصی	ارزش‌ها
	شیوه‌ها و رسوم	نگرش‌ها و باورها
قلمرو	سازمان‌های اجتماعی	فرهنگ مدنی
	روابط افقی	اعتماد - انسجام
عوامل پویا	روابط عمودی	تعاون - خیرخواهی
عناصر مشترک	انتظاراتی که افراد را به سوی رفتار مثبتی بر همکاری و تعاون ترغیب می‌کند به‌وجودآورنده منافع دوطرفه است.	

در این زمینه توکل (۱۳۹۰) با تلفیق تئوری جیمز کلمن و نان لین^۳ شش نوع سرمایه اجتماعی را به دست آورده است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر کیفیت زندگی تأثیر می‌گذارد؛ شامل:

- سرمایه درون‌گروهی ساختاری (مدت‌زمان و تکرار روابط صمیمانه در گروه‌های کوچک)
- سرمایه برون‌گروهی ساختاری (میزان ارتباط با خویشان و دوستان)
- سرمایه نهادی ساختاری (میزان عضویت فرد در انجمن‌های داوطلبانه)
- سرمایه درون‌گروه شناختی (اعتماد و تعهد و مسئولیت افراد در برابر هم درون گروه‌های کوچک)

1. Coleman
2. Putnam
3. Nan Lin

• سرمایه برون‌گروھی شناختی (میزان حمایت اجتماعی از طرف دوستان و خویشاوندان)

• سرمایه نهادی شناختی (اعتماد به مشاغل و مؤسسات دولتی و عموم مردم) (توکل ۱۳۹۰: ۳۰)

همچنین در این پژوهش، با توجه به اینکه جامعه آماری پژوهش مشتمل بر زنان و دختران است، که در جوامع سنتی با صبغه مردسالاری از امکان تحرک اجتماعی پایین‌تری برخوردارند، از دیدگاه‌های کارکردگرایی ساختاری و تلفیقی رابرت مرتون^۱ و تالکوت پارسونز^۲ به منزله چارچوب نظری استفاده شد. مرتون بر آن بود که در جوامع باز به لحاظ طبقاتی که امکان رقابت و ارتقا در سلسله‌مراتب اجتماعی در آن‌ها وجود دارد جامعه اهداف مطلوب اجتماعی را برای همه افراد تجویز می‌کند (دستیابی به ثروت و منزلت)؛ اما وسایل دستیابی به این اهداف را یکسان بین اعضای جامعه توزیع نمی‌کند. مثلاً طبقات پایین‌تر جامعه به اندازه طبقات بالاتر جامعه آرزومند دستیابی به این اهداف‌اند، اما امکانات رسیدن به این اهداف در اختیار آن‌ها نیست. در این حالت بین آرزومندی‌ها و امکانات شکاف رخ می‌دهد و فرد را دچار ناکامی می‌کند و در برابر نظم هنجاری موجود در وی احساس خصومت به وجود می‌آورد. افراد در مقابل بروز این شکاف با توجه به میزان پذیرش اهداف و وسایل لازم برای نیل به این اهداف واکنش نشان می‌دهند.

مرتون در مقاله "ساختار اجتماعی و آنومی"^۳ هدف خود را این می‌داند که با یک رویکرد منظم و منسجم منابع اجتماعی - فرهنگی رفتار انحرافی را مطالعه کند و می‌خواهد نشان دهد که چگونه برخی ساختارهای اجتماعی با اعمال فشارهای مشخصی بر افراد، آن‌ها را به رفتارهای ناهنموا سوق می‌دهند. در بین عناصر ساختار اجتماعی و فرهنگی دو مورد برای مرتن مهم‌تر بوده است. "مورد اول اهداف، مقاصد و علائق است که چارچوب مرجع آرزوها را تشکیل می‌دهد. بعضی از این آرزوهای فرهنگی به سائقه‌های اصلی بشر مرتبط‌اند اما توسط آنها تعیین نمی‌شوند. وجه دوم ساختار اجتماعی، شیوه‌های قابل قبول دستیابی به این اهداف را تعریف، تنظیم و کنترل می‌کند" (مرتن، ۱۳۷۸: ۴۳۱-۴۴۰).

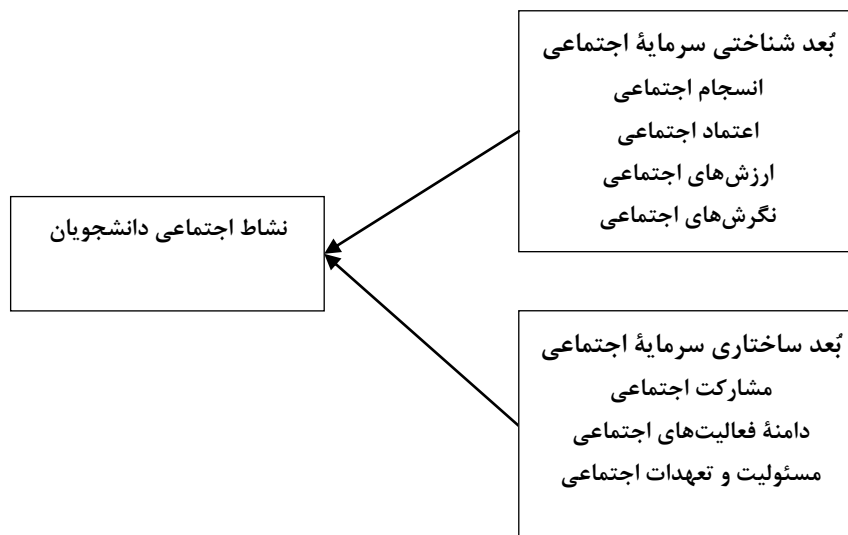
از نظر پارسونز، یک نظام اجتماعی از مجموعه‌ای از کنشگران فردی ساخته می‌شود که در موقعیتی که دست‌کم جنبه‌ای فیزیکی یا محیطی دارد با یک‌دیگر کنش متقابل دارند. این کنشگران بر حس

1. Merton
2. Parsons
3. Social Structure and Anomic

گرایش به ارضای حدّ مطلوب برانگیخته می‌شوند و رابطه آن‌ها با موقعیت‌هایشان و همچنین با یک‌دیگر بر حسب و به واسطه یک نظام ساختار‌بندی‌شده فرهنگی و نمادهای مشترک مشخص می‌شود (ریتزر^۱: ۱۳۸۸: ۱۳۵ - ۱۳۴). پارسونز در دیدگاه‌های خود ادعا می‌کند ادغام نظام‌های فرهنگی و شخصیت در نظام اجتماعی امکان‌پذیر است و این ادغام از طریق استفاده از یک مفهوم نظام ارزشی مرکزی صورت می‌گیرد. این مفهوم هسته مرکزی نظریه نظم پارسونز را تشکیل می‌دهد. او در کتاب *نظام اجتماعی* نشان می‌دهد که چگونه روابط نقش بر اساس انتظارات مشترک درباره رفتار و نگرش‌های افراد دیگر به وجود می‌آید (صبوری: ۱۳۸۵: ۱۷۳). این انتظارات خود نتیجه فرایندهای مشترک درونی ساختن هنجارهای جامعه و اجتماعی شدن‌اند. دو نوع رضایت در جامعه برای افراد وجود دارد: ۱. رضایت درونی یا روانی و ۲. رضایت ابزاری در سطح سازمان. رضایت‌های روانی شامل تأیید فرد از جانب دیگران، تصدیق موفقیت شغلی، و تأمین شغلی است و رضایت‌های ابزاری شامل پاداش‌های موجود در سازمان‌هاست که اساساً از نوع پاداش‌های مادی است. پس چنانچه نظام فرهنگی بتواند بین نظام شخصیتی و انتظارات روانی و مادی آن‌ها و اهداف سازمانی که توسط نظام فرهنگی درونی شده‌اند ارتباط منطقی ایجاد کند، کنشگران می‌توانند، ضمن دستیابی به اهداف سازمانی، به اهداف و منافع فردی خود برسند و احساس رضایت‌مندی، مشارکت در امور سازمان یا احساس مفید و مؤثر بودن، اعتماد به نفس، کنترل بر جریان امور، و احساس عدالت داشته باشند. همچنین پاداش‌های مادی، که حاصل کار و تلاش آنان است، را کسب کنند (صبوری: ۱۳۸۵: ۱۷۴).

فرضیه‌های تحقیق

- بین سرمایه اجتماعی (ابعاد ساختاری و شناختی) و نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه پیام نور ارتباط معنادار وجود دارد.
- نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه پیام نور بر اساس سرمایه اجتماعی آنان قابل پیش‌بینی است.
- نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه پیام نور بر اساس ابعاد ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی آنان قابل پیش‌بینی است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

پیشینه تحقیق

پس از اینکه مؤسسات بین‌المللی و مراکز سنجش آسیب‌های اجتماعی در کشور گزارش‌های مختلفی دربارهٔ نشاط اجتماعی ارائه کردند و سطح نازل نشاط را نشان دادند، محققان به بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آن پرداختند که برخی از این تحقیقات در جدول شماره ۲ می‌آید. بیشتر تحقیقات انجام‌شده مربوط به سال ۱۳۹۴ و روش تحقیق آن‌ها به صورت کمی و پیمایشی است و جامعه آماری این تحقیقات را گروه‌های مختلف تشکیل داده‌اند. اما، تحقیقی مختص زنان دانشجو صورت نگرفته و انتظار می‌رود با توجه به نقش محوری آنان در جامعه تحقیق حاضر این کاستی را پوشش دهد.

جدول ۲. پیشینه داخلی تحقیقات مرتبط با سرمایه اجتماعی و نشاط اجتماعی

نویسنده	سال	روش	جامعه آماری	نتایج
سمیعی اصفهانی و همکاران	۱۳۹۷	کمی	معلمان نواحی ۲۰ و ۲۱ شهر تهران	رابطه مثبت و معنادار بین ابعاد سرمایه اجتماعی و نشاط وجود دارد.
سلامتی و ابراهیم‌پور	۱۳۹۵	کمی	کودکان و نوجوانان ۱۲ تا ۱۸ ساله مقیم مراکز تحت حضانت بهزیستی و کودکان و نوجوانان تحت حضانت اقوام	بین میزان سرمایه فرهنگی و همچنین سرمایه اجتماعی با نشاط اجتماعی کودکان تحت حضانت بهزیستی و اقوام رابطه معنادار وجود دارد.
کلاتری و همکاران	۱۳۹۵	کمی	جوانان شهرستان دهلران	سرمایه اجتماعی (اعتماد، عام‌گرایی، ارزش‌ها، ویژگی‌های اخلاقی، مشارکت، بده‌بستان، تعلق ملی، رضایت از زندگی، احساس امنیت) با نشاط اجتماعی دارای رابطه مثبت و مستقیم است.
سعیدی مدنی و ذهبی	۱۳۹۴	کمی	گردشگران مذهبی ایرانی در شهر مشهد	رابطه معنادار بین سرمایه اجتماعی و نشاط وجود دارد و ۴۰ درصد از آن را تبیین می‌کند.
جعفروند و فتحی	۱۳۹۴	کمی	دانشجویان واحد علوم و تحقیقات تهران	دانشجویانی که از سطح سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند به نسبت شادتر از دانشجویانی هستند که سطح سرمایه اجتماعی پایین‌تری دارند.
نصرتی‌نژاد و همکاران	۱۳۹۴	کمی	جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر تهران	بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و میزان شادکامی رابطه معنادار و مستقیم و مثبت وجود دارد.
کیا و امیری	۱۳۹۲	کمی	شهروندان ۱۵ تا ۶۵ ساله شهر اهواز	بین احساس عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، رضایت اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، پابندی به اعتقادات مذهبی، و نشاط اجتماعی رابطه مثبت و معنادار و بین احساس محرومیت نسبی و احساس بی‌هنجاری و نشاط اجتماعی رابطه منفی و معنادار وجود دارد.

در دیگر کشورها نیز با توجه به اهمیت نشاط اجتماعی تحقیقات گسترده‌ای صورت گرفته است. موگیلنر^۱ (۲۰۱۰) با مطالعه ۱۲۷ دانشجو نشان داد از نظر بیشتر دانشجویان پول برای دستیابی به رؤیای امریکایی و نشاط به منزله حق مسلم افراد جامعه بسیار حیاتی است. البته از نظر بسیاری از محققان روان‌شناسی رابطه ضعیفی بین پول و خوشبختی وجود دارد. اقتصاددانان

1. Mogilner

دریافته‌اند که سطح خوشبختی امریکایی‌ها در طول پنجاه سال گذشته، با وجود افزایش ثروت کشور در طی همان سال‌ها، ثابت مانده است (Mogilner 2010). لوایس^۱ و همکارانش (۲۰۰۵) تحقیقی با عنوان «جهت‌گیری مذهب، الگوبرداری مذهبی، و شادکامی در بین جوانان بریتانیا» انجام دادند. هدف آن‌ها از این تحقیق بررسی رابطه مذهب و نشاط از طریق متون و یافتن تأثیر این موضوع بر سلامت روانی بود. جهت این کار حجم نمونه‌ای به تعداد ۱۳۸ نفر از جوانان بریتانیایی انتخاب شد و داده‌ها از طریق دو مقیاس مذهب (مقیاس جهت‌گیری مذهبی و خرده‌مقیاس‌های درونی و بیرونی) و مقیاس الگوبرداری (خرده‌مقیاس منفی و مثبت) و نشاط (افسردگی - نشاط و فرم کوتاه پرسشنامه نشاط آکسفورد) جمع‌آوری شد. به‌طورکلی رابطه معناداری بین نمرات مذهب و نمرات نشاط پیدا نشد. همچنین، همبستگی بالایی بین نمرات دو خرده‌مقیاس جهت‌گیری مذهبی و الگوبرداری مذهبی مثبت وجود داشت و رابطه معناداری با نمرات پرسشنامه فرم کوتاه نشاط آکسفورد^۲ نیز داشت آرامپتزی^۳ و همکارانش (۲۰۱۸) نیز به بررسی این موضوع پرداختند که آیا ارتباطات مجازی می‌تواند جایگزینی برای ارتباطات واقعی برای افزایش نشاط باشد یا خیر. این مطالعه که بر اساس داده‌های پانل در هلند به انجام رسید نشان داد نه‌تنها ارتباطات مجازی جایگزین ارتباطات واقعی نشده است، بلکه شبکه‌های اجتماعی مجازی احساس ناخوشایندی و تنهایی را افزایش داده است (Arampatzi et al 2018). همریچ^۴ و تیفنباخ (۲۰۱۸) نیز با سنجش سرمایه اجتماعی به وسیله انسجام اجتماعی احساس وابستگی به کل جامعه و عضویت در گروه‌های اجتماعی و رابطه آن با نشاط را بررسی کردند که در نهایت نتایج نشان داد رابطه مثلی بین سرمایه اجتماعی و وابستگی اجتماعی و رفاه ذهنی وجود دارد. همچنین، عدم‌عضویت در گروه‌های جامعه به احتمال زیاد باعث کاهش رفاه ذهنی می‌شود. نیرا^۵ و همکارانش (۲۰۱۸) نیز به بررسی تأثیر ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی (اعتماد، شبکه اجتماعی، هنجارهای مشارکت مدنی) بر میزان نشاط در سطح فردی پرداختند و نتایج تحقیق آن‌ها حاکی از رابطه مثبت و معنادار هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی با رفاه ذهنی و نشاط بود. اما این

1. Lewis
2. Oxford
3. Arampatzi
4. Hommerich
5. Neira

تأثیر در کشورهای مختلف یکسان نیست. تحقیقات دیگری نیز در این زمینه در کشورهای مختلف به انجام رسیده که نتایج تأثیر سرمایه اجتماعی بر نشاط را تأیید کرده است (Munzel et al 2018; Hoogerbrugge & Burger 2018). با توجه به اینکه تحقیقات در جوامع مختلف نتایج گوناگون دارد، تحقیق حاضر درصدد است رابطه سرمایه و نشاط اجتماعی را در زنان دانشجوی بررسی کند.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی است و به اقتضای موضوع تحقیق و با توجه به امکانات موجود روش پیمایشی به منزله مناسب‌ترین روش برای گردآوری داده‌ها انتخاب شده است. جامعه آماری را همه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه و دانشگاه پیام نور مرکز ساوه، با تعداد ۵۲۴۴ نفر، در سال تحصیلی ۱۳۹۶، تشکیل دادند که از این میان ۳۷۳ نفر بر اساس روش نمونه‌گیری در دسترس به عنوان جمعیت نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها دو پرسشنامه محقق‌ساخته سرمایه اجتماعی و نشاط اجتماعی بود که هر دو اعتبار صوری داشتند و پایایی آن‌ها نیز به وسیله ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد؛ به گونه‌ای که این ضریب برای پرسشنامه سرمایه اجتماعی ۰/۷۸ و برای پرسشنامه نشاط اجتماعی ۰/۸۱ است. بعد از جمع‌آوری داده‌ها از نمونه‌های مورد بررسی، به وسیله پرسشنامه، اطلاعات جمع‌آوری و به کامپیوتر داده شد و داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای سنجش رابطه بین متغیرهای تحقیق از دو پرسشنامه استفاده شد:

۱. پرسشنامه مقیاس کوتاه ارزیابی نشاط اجتماعی آکسفورد: این پرسشنامه را در سال ۱۹۹۰ آرگایل و لو تهیه کردند که دارای اعتبار سازه است و ضریب پایایی آن ۰/۸۷ گزارش شده است (رضادوست و همکاران ۱۳۹۳: ۲۱).

۲. پرسشنامه سرمایه اجتماعی: با توجه به اینکه از مقیاس‌های گوناگون درباره سنجش سرمایه اجتماعی استفاده شده، در این تحقیق با استفاده از این مقیاس‌ها و با توجه به جامعه آماری و متغیر وابسته سعی شد گویه‌ها و ابعاد متناسب انتخاب شوند. پرسشنامه سرمایه اجتماعی این تحقیق دو بُعد شناختی و ساختاری دارد که هر یک مؤلفه‌های مختلف دارند (جدول ۳). روایی پرسشنامه به صورت روایی صوری و پایایی آن با آزمون آلفای کرونباخ بررسی شد.

جدول ۳. پایایی مقیاس‌های تحقیق با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ

مقیاس‌ها	آلفای کرونباخ
انسجام اجتماعی	۰/۷۲۱
اعتماد اجتماعی	۰/۷۸۳
ارزش‌های اجتماعی	۰/۸۱۱
نگرش‌های اجتماعی	۰/۷۰۳
مشارکت اجتماعی	۰/۷۶۲
مسئولیت و تعهدات اجتماعی	۰/۸۰۳
دامنه فعالیت‌های اجتماعی	۰/۷۹۸
نشاط اجتماعی	۰/۸۱۳

یافته‌های تحقیق

در این بخش به بیان یافته‌ها و آزمون فرضیه‌های پژوهش در دو بخش توصیفی و استنباطی پرداخته می‌شود. یافته‌های توصیفی نشان داد ۷۰/۸ درصد از پاسخگویان مجرد، ۲۹/۲ درصد از آنان متأهل، ۶۶/۱ درصد در گروه سنی ۱۸ تا ۲۸، ۳۰/۹ درصد در گروه سنی ۲۸ تا ۳۸، و ۳ درصد در گروه‌های سنی بالاتر بودند. ۶۳/۲ درصد از پاسخگویان ساکن ساوه و ۷۵/۲ درصد آن‌ها در مقطع کارشناسی مشغول تحصیل بودند.

برای تحلیل یافته‌های تحقیق ابتدا رابطه‌ها با آزمون پیرسون و سپس برازش مدل با نرم‌افزار اموس بررسی شدند. همان‌طور که در جدول ۴ مشخص است، دو بُعد اصلی و هفت زیرشاخص سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنادار با نشاط اجتماعی دانشجویان دارند و از بین این ابعاد مشارکت اجتماعی، مسئولیت و تعهدات اجتماعی، ارزش‌های اجتماعی، دامنه فعالیت‌های اجتماعی، و نگرش‌های اجتماعی به ترتیب بیشترین رابطه معنادار را دارند و با افزایش هر یک از این ابعاد بر میزان نشاط اجتماعی افزوده می‌شود. کمترین ارتباط معنادار بین متغیرها به متغیر انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی با نشاط اجتماعی مربوط است.

بعد از ترکیب مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، رابطه مثبت و معنادار دو بُعد ساختاری و شناختی سرمایه اجتماعی با نشاط اجتماعی جامعه آمودنی نیز معین شد.

جدول ۴. رابطه میان ابعاد سرمایه اجتماعی و نشاط اجتماعی پاسخگویان

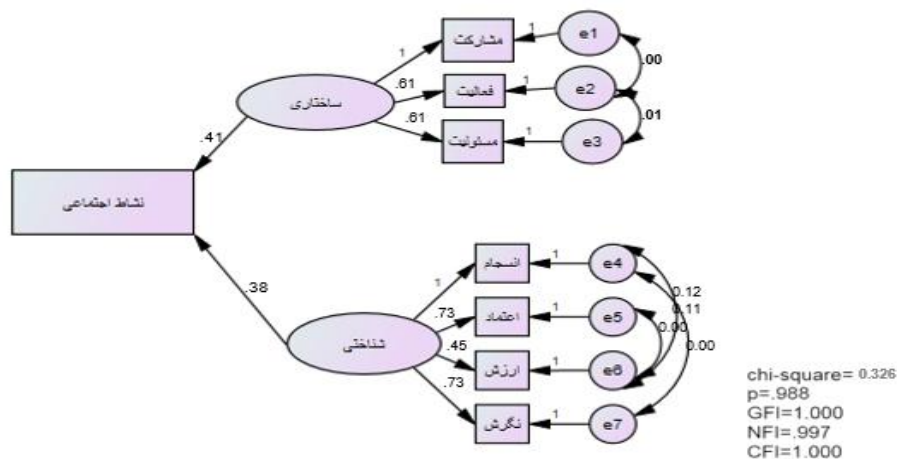
ابعاد سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
انسجام اجتماعی	۰/۲۴۱	۰/۰۰۳
اعتماد اجتماعی	۰/۳۲۷	۰/۰۰۲
ارزش‌های اجتماعی	۰/۵۱۹	۰/۰۰۱
نگرش‌های اجتماعی	۰/۴۱۸	۰/۰۰۵
مشارکت اجتماعی	۰/۶۲۵	۰/۰۰۱
دامنه فعالیت‌های اجتماعی	۰/۴۸۷	۰/۰۰۵
مسئولیت و تعهدات اجتماعی	۰/۵۲۵	۰/۰۰۳
سرمایه اجتماعی شناختی	۰/۴۲۱	۰/۰۰۳
سرمایه اجتماعی ساختاری	۰/۵۱۲	۰/۰۰۱

شاخص‌های برازش مدل

آماره کای اسکوتر (X²) (CMIN) برابر ۰/۳۲۶ و کای اسکوتر نسبی (CMIN/DF) برابر ۰/۰۸۲ است که در درجه آزادی ۴ و با توجه به $P= ۰/۹۸۸$ ، که کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، می‌توان چنین استنباط کرد که بین مدل پیشنهادشده و داده‌های به‌دست‌آمده همسانی وجود دارد. چون شاخص‌های AGFI, NFI, CFI, GFI به عدد ۱ نزدیک‌اند، مدل برازش مناسب دارد و ابعاد سرمایه اجتماعی قادر به تبیین نشاط اجتماعی دانشجویان زن است.

جدول ۵. جدول شاخص‌های برازش مدل

شاخص	کفایت برازش
CMIN	۰/۳۲۶
CMIN/DF	(۰/۰۸۲) ۰/۹۸۸
RMSEA	۰/۰۰۰
NFI	۰/۹۶۹
CFI	۰/۹۷۱
GFI	۰/۹۸۳
AGFI	۰/۹۳۶

شکل ۲. مدل آموس استخراج شده بر اساس یافته‌های تحقیق

همان‌گونه که در مدل مشاهده می‌شود بُعد ساختاری سرمایه اجتماعی، یعنی متغیرهای مسئولیت و تعهدات اجتماعی، دامنه فعالیت‌های اجتماعی، و مشارکت اجتماعی تأثیر بیشتری بر نشاط اجتماعی دانشجویان دارند.

بحث و نتیجه

در پاسخ به این سؤال که آیا نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی شهر ساوه با توجه به سرمایه اجتماعی آنان قابل پیش‌بینی است، یافته‌های تحقیق مبین تأیید آن است؛ به گونه‌ای که نتایج آزمون همبستگی پیرسون نیز حاکی از ارتباط معنادار بین سرمایه اجتماعی و نشاط اجتماعی دانشجویان است و این یافته هم‌سو با نتایج تحقیقات سمیعی اصفهانی و همکارانش (۱۳۹۷)، سلامتی و ابراهیم‌پور (۱۳۹۵)، کلانتری و همکارانش (۱۳۹۵)، سعیدی مدنی و ذهبی (۱۳۹۴)، جعفروند و فتحی (۱۳۹۴)، نصرتی‌نژاد و همکارانش (۱۳۹۴)، و کیا و امیری (۱۳۹۲) است.

میزان سرمایه گردآوری شده به شکل‌های متفاوت موقعیت کنشگران را در ساختار اجتماعی تعیین می‌کند. عنصر ساختاری سرمایه اجتماعی به الگوی کلی ارتباط بین افراد اشاره دارد؛ یعنی افراد به چه کسانی و چگونه دسترسی دارند. مهم‌ترین جنبه‌های این عنصر عبارت‌اند از: روابط گروهی، پیکربندی

روابط گروهی، سازمان‌های مناسب. یکی از عوامل مهم در سوق دادن افراد به سوی نشاط اجتماعی احساس شادابی از حضور و ارتباط با سایر افراد و گروه‌های اجتماعی در جامعه است. این افراد معمولاً در مناسک و رسوم اجتماعی مشارکت دارند و دامنه فعالیت‌های اجتماعی خود را از سطح خانواده به سطح محله و شهر گسترش می‌دهند و ازین‌رو آماده پذیرفتن مسئولیت‌ها و تعهدات اجتماعی‌اند. در این زمینه، وسعت بخشیدن به روابط درونی و بیرونی و ایجاد شرایط مناسب برای ارتباط بین این افراد زمینه نشاط اجتماعی آنان را فراهم می‌سازد و می‌توان پیش‌بینی کرد که زنان دانشجویی به لحاظ داشتن رابطه اجتماعی در گروه‌های مختلف از انزوای اجتماعی دور می‌شوند و با بر عهده گرفتن فعالیت‌های اجتماعی و پذیرفتن مسئولیت بیشتر در جامعه، که خود زمینه پذیرفتن مسئولیت‌های بزرگ‌تر است، از احساس نشاط اجتماعی بیشتری برخوردار می‌شوند.

پیشنهاد

با توجه به تأثیر معنادار سرمایه اجتماعی بر نشاط اجتماعی و با توجه به تأثیری که نشاط بر سایر وجوه زندگی انسان دارد پیشنهاد می‌شود شرایط ساختاری برای افزایش سرمایه اجتماعی فراهم شود. یکی از این شرایط پرداختن هر چه بیشتر به تشکلهای و انجمن‌های دانشجویی و برگزاری اردوهای علمی - تفریحی است که زمینه بیشتری برای فعالیت و مشارکت دانشجویان فراهم می‌آورد و انتظار می‌رود این عوامل موجب ایجاد و تقویت نشاط افراد شود.

- تشویق به فعالیت‌های گروهی و برگزاری نشست‌های تخصصی در دانشگاه می‌تواند از عوامل دیگر زمینه‌ساز سرمایه اجتماعی باشد که در دانشگاه آزاد اسلامی ساوه و دانشگاه پیام نور مرکز ساوه، که این تحقیق در آن به انجام رسید، ضرورت این موضوع دوچندان به نظر می‌رسد.
- ایجاد و مدیریت تشکلهای فرهنگی مختص زنان در دانشگاه می‌تواند موجب افزایش سرمایه اجتماعی و به دنبال آن افزایش نشاط اجتماعی شود.

قدردانی

این مقاله برگرفته از طرحی با عنوان «نشاط اجتماعی دانشجویان زن دانشگاه پیام نور و آزاد اسلامی شهر ساوه» است که با حمایت مالی دانشگاه پیام نور در سال ۱۳۹۶ انجام گرفت.

منابع

۱. ازکمپ، استوارت (۱۳۷۳). *روانشناسی اجتماعی کاربردی*، ترجمه فرهاد ماهر، تهران، آستان قدس رضوی.
۲. توکل، محمد و سوده مقصودی (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی، مکانیسم‌ها و مدل‌های علی و تعاملی، *رفاه اجتماعی*، ۱۱ (۴۲)، صص ۱۶۹ - ۱۹۴.
۳. جعفروند، فرشاد و سروش فتحی (۱۳۹۴). تحلیلی بر رابطه سرمایه اجتماعی و شادی در زندگی دانشجویی (مورد مطالعه: دانشجویان واحد علوم و تحقیقات تهران)، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۷ (۳)، صص ۸۱ - ۹۵.
۴. رضادوست، کریم (۱۳۹۳). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان نشاط در استان خوزستان، *توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۸ (۲)، ص ۲۱.
۵. ریتزر، جرج (۱۳۸۸). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، چ ۱۴، تهران، علمی.
۶. زارع شاه‌آبادی، اکبر؛ محمد مبارکی، الهه فردوسی‌زاده نائینی (۱۳۹۴). تحلیل رابطه بین نشاط اجتماعی و گرایش به اعتیاد (در بین جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر یزد)، *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۴ (۶)، صص ۱۴۵ - ۱۷۴.
۷. سعیدی مدنی، سید محسن و عاطفه ذهبی (۱۳۹۴). بررسی رابطه میان سن با سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر میزان نشاط اجتماعی در میان گردشگران مذهبی ایرانی (مورد مطالعه: شهر مشهد)، *کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم رفتاری و اجتماعی*.
۸. سلامتی، رقیه و داوود ابراهیم‌پور (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و فرهنگی با میزان نشاط اجتماعی بین کودکان و نوجوانان ۱۲ تا ۱۸ سال مقیم مراکز تحت حضانت بهزیستی و کودکان و نوجوانان تحت حضانت اقوام، *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۹ (۳۲)، صص ۷۳ - ۹۶.
۹. سمیعی اصفهانی، علی‌رضا و سامر پوردانش، حسین دانش (۱۳۹۷). عوامل اجتماعی مؤثر بر نشاط اجتماعی معلمان (مطالعه موردی)، *مجله جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۶ (۶)، صص ۱۸۶ - ۲۰۰.

۱۰. شریفی، خدیجه و زهرا سوکی، زهرا تقریبی، حسین اکبری (۱۳۸۹). وضعیت نشاط و عوامل مرتبط با آن در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کاشان طی سال تحصیلی ۸۵ - ۸۶، فیض، ۱ (۱۴)، صص ۶۲ - ۶۹.

۱۱. صبور، منوچهر (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی سازمان‌ها*، ج ۵، تهران، شب‌تاب.

۱۲. کلانتری، عبدالحسین و امرالله کشاورز، حسن مؤمنی (۱۳۹۵). رابطه بین سرمایه اجتماعی و نشاط اجتماعی جوانان شهرستان دهلران، *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، ۳ (۱۰)، صص ۴۱ - ۷۲.

۱۳. کیا، علی اصغر و رقیه امیری (۱۳۹۲). بررسی میزان نشاط اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در بین شهروندان ۱۵ تا ۶۴ سال شهر اهواز، *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۴ (۱۵)، صص ۱۳۸ - ۱۷۴.

۱۴. مرتون، روبرت (۱۳۷۸). *ساختار اجتماعی و بی‌هنجاری*، ترجمه فرهنگ ارشاد تهران: نشر نی.

۱۵. نصرتی‌نژاد، فرهاد و ایوب سخایی، حجت شریفی (۱۳۹۴). مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی جوانان و میزان شادکامی آنان، *مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی*، ۴ (۲)، صص ۱۴۳ - ۱۶۷.

۱۶. هزارجریبی، جعفر و پروانه آستین‌فشان (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی (با تأکید بر استان تهران)، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۰ (۳۳)، صص ۱۱۹ - ۱۴۶.

17. Arampatzi, E., Burger, M. J., & Novik, N. (2018). Social network sites, individual social capital and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 19(1), pp. 99-122.
18. Bazurto-Gomez, N., Torres, J. C., Gutierrez, R., Chamorro, M., Bulger, C., Hernandez, T., & Guerra-Gomez, J. A. (2018). An Information Visualization Application Case to Understand the World Happiness Report. In 4th Iberoamerican Workshop on Human-Computer Interaction, Springer, pp. 44-56.
19. Beugelsdijk, S. & Schaik, T. (2005). Differences in Social Capital between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39(8), pp. 1053-1064.
20. Halpern, D. (2005). *Social capital*. London: Polity Press.
21. Harphan, T. & Mckenzie, K. (2006). *Social capital and mental health*, London, Jessica Kingsley Publishers.
22. Hommerich, C. & Tiefenbach, T. (2018). Analyzing the relationship between social capital and subjective well-being: The mediating role of social affiliation. *Journal of Happiness Studies*, 19(4). pp. 1091-1114.
23. Hoogerbrugge, M. M. & Burger, M. J. (2018). Neighborhood-Based social capital and life satisfaction: the case of Rotterdam, The Netherlands. *Urban Geography*, 39(10), pp. 1484-1509.
24. Lewis, C. A., Maltby, J., & Day, L. (2005). Religious orientation, religious coping and Happiness among UK adults, *Personality and Individual Differences*, 38, pp. 1193-1202.

25. Merton, R. (1968). *Social theory and Social Structure*, New York: Free press.
26. Mogilner, C. (2010). The Pursuit of Happiness Time, Money and Social Connection, *Psychological Science*, Vol. 21(9).
27. Munzel, A., Galan, J. P., & Meyer-Warden, L. (2018). Getting by or Getting Ahead on Social Networking Sites? The Role of Social Capital in Happiness and Well-Being. *International Journal of Electronic Commerce*, 22(2), pp. 232-257.
28. Neira, I., Lacalle-Calderon, M., Portela, M., & Perez-Trujillo, M. (2018). Social Capital Dimensions and Subjective Well-Being: A Quantile Approach. *Journal of Happiness Studies*, pp. 1-29.
29. Nogueira, H. (2009). Healthy communities: The challenge of social capital in the Lisbon Metropolitan Area, *Health & Place*, 15(1), pp. 133-139.
30. Uphoff, N. (2000). "Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experiences of Participation, in Dasgupta and Seregeldin, *Social Capital: A Multifaceted Perspective*." Institutional Analysis, Washington DC, USA. World Bank.